

Jihočeská universita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologické a sociální etiky

Bakalářská práce

Osvojení jako jedno z možných řešení neplodnosti
a etické aspekty vzniku nové rodiny

Vedoucí práce: Mgr. Martina Pavelková
Autor práce: Marta Veselá
Studijní obor: sociální a charitativní práce
Forma studia: kombinované studium
Ročník: třetí

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. Martině Pavelkové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále děkuji doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. teol. za pomoc s výběrem vhodné literatury.

Obsah

Obsah	4
Úvod.....	6
1. Neplodnost	8
1.1 Příčiny neplodnosti	8
1.1.1 Příčiny ženské neplodnosti	8
1.1.2 Příčiny mužské neplodnosti	9
1.2 Důsledky neplodnosti	9
1.2.1 Alternativní řešení neplodnosti a jejich vysvětlení.....	9
1.2.2 Další možnosti jak se stát rodičem	11
1.3 Shrnutí.....	13
2. Definice pojmů a základní právní legislativa	14
2.1 Historický pohled na osvojení	14
2.2 Právní úprava osvojení v České republice	15
2.2.1 Zákon o rodině	15
2.2.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí.....	16
2.3 Dělení osvojení	16
2.3.1 Osvojení zrušitelné	16
2.3.2 Osvojení nezrušitelné.....	16
2.3.3 Osvojení mezinárodní	17
2.4 Shrnutí.....	18
3. Postup v řízení o osvojení v České republice.....	19
3.1 „Právně volné dítě“ a základní motivace budoucích osvojitelů.....	19
3.1.1 „Právně volné dítě“	19
3.1.2 Základní motivace budoucích osvojitelů	20
3.2 Postup orgánů činných ve věci osvojení v České republice	20
3.2.1 Zprostředkování osvojení a sběr dat	21
3.2.2 Příprava před přijetím dítěte do rodiny.....	22
3.2.3 Období naděje	22
3.2.4 Poradní sbor	23
3.2.5 Předadopční péče	23
3.2.6 Rozhodnutí o osvojení	24
3.3 Sociální pracovník v řízení o osvojení.....	25

3.3.1 Profesní etika sociálního pracovníka v řízení o osvojení	25
3.3.2 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky	26
3.4 Shrnutí.....	27
4. Vznik nové rodiny – etická reflexe	28
4.1 Nejpodstatnější etické aspekty nové rodiny.....	28
4.2 Reprodukce	29
4.2.1 Odpovědné rodičovství a rodičovská zodpovědnost	29
4.2.2 Mravní hodnocení lidského jednání a vývoj svědomí	30
4.3 Soudržnost a vzájemné pochopení mezi manželi	31
4.4 Rodiče a jejich mravní působení na děti.....	32
4.4.1 Rodičovská autorita jako jeden z etických aspektů rodinné výchovy	34
4.5 Shrnutí.....	35
5. Závěr	37
Seznam použité literatury:	38
Seznam zkratk	42
Abstrakt.....	43
Abstract.....	44

Úvod

„Sám Bůh, který řekl: „Není dobré, aby člověk byl sám“ (Gn 2,18), a který „na začátku učinil lidi jako muže a ženu“ (Mt 19,4), chtěl jim dopřát nějakou zvláštní účast na svém díle stvoření, a proto muži a ženě požehnal slovy: „Plodte a množte se“ (Gn 1,28).“¹

Plození dětí, rodičovství. I to může být jeden z prvních impulzů k uzavření manželství a založení rodiny. Říká se, že děti jsou sluncem života každého dospělého člověka a ve většině případů tomu tak skutečně je. Člověk touží po přízni a lásce jiného člověka stejně tak, jako touží po společném potomkovi s vybraným partnerem. Od touhy k činům je jen krůček. Otázkou pak ale zůstává, co se stane, když vše nejde tak, jak si člověk naplánuje. To, co se dříve vyskytovalo jen velice ojediněle, slychává v dnešní době stále větší množství lidí. Diagnóza neplodnost. Smutný fenomén doby, kdy planeta stárne a obyvatelstvo postupně vymírá. Fenomén, který se stává strašákem stále většího množství lidí a zaměstnává stále větší počet odborníků.

Ti, kteří nemohou zplodit potomka přirozenou cestou, vyčerpali všechny dostupné možnosti léčby, případně se na medicínu obracet nechtějí, upínají své naděje k dalším možnostem plánovaného rodičovství. Jednou z eventualit, jak řešit bezvýchodnost dané situace, je osvojení si právně volného dítěte (dítě k osvojení). Za pomoci náhradní rodinné výchovy, resp. osvojení, nalézá ročně mnoho tisíc opuštěných dětí z celého světa novou milující rodinu. Mnozí, kteří se s osvojením sami osobně nesetkali, případně nemají ve svém nejbližším okolí nikoho, kdo by osvojil dítě, mnohdy netuší, jak proces osvojení probíhá a jak náročná a zdoluhavá tato procedura vlastně je. Tato práce je pojatá tak, že by měla ozřejmit všem čtenářům, jak lze řešit neplodnost z hlediska sociální práce. Vysvětlit, co přesně znamená osvojení, v čem spočívá časová náročnost celého procesu a jaký přínos má osvojení pro nově vzniklé rodiny z hlediska etického a morálního zhodnocení.

¹ GS 50.

Bakalářská práce je členěna do čtyř velkých kapitol. V závěru každé kapitoly je shrnutí, které rekapituluje a sumarizuje hlavní myšlenky a výstupy, které z daných kapitol vzešly. První kapitola seznamuje s pojmem neplodnost. Základní chápání neplodnosti, její příčiny a důsledky. Seznamuje s různými alternativami řešení neplodnosti z pohledu medicíny a plynule navazuje na možnosti, které nabízí sociální práce.

Druhá kapitola se zaměřuje na jednu z forem náhradní rodinné péče, osvojení. Je zde ukázán pohled významných historických etap vztahující se k problematice osvojení i vývoj osvojení v českých zemích až do současnosti. Jsou zde popsány nejdůležitější právní prameny, nechybí základní rozdělení osvojení a jejich charakteristika.

Třetí kapitola je věnována zprostředkování osvojení prováděnému oprávněnými orgány státní správy a jejími sociálními pracovníky. Podrobně rozebírá a popisuje všechny fáze, které celý proces zprostředkování utvářejí. Zároveň je zde ukázána důležitost role sociálního pracovníka, který celým procesem osvojení potencionální osvojitele provází. V druhé i třetí kapitole je použita především zákonná literatura, vztahující se k osvojení, podepřená o argumenty některých dalších autorů, jakými jsou např. Zdeněk Matějček, Zbyněk Gabriel nebo Oldřich Matoušek.

Závěrečná kapitola eticky reflektuje vznik nové rodiny, biologické i náhradní. Jsou zde popsány nejdůležitější etické a morální aspekty rodiny jak z hlediska správného vývoje dětí tak všech členů primární rodiny. Věnuje se odpovědnému rodičovství, soudržnosti mezi manželi, mravnímu působení na dítě i významu rodičovské autority v rodinné výchově. Tato kapitola osvětluje morální a etické principy, na které dnešní moderní společnost velmi často zapomíná. Karl-Heinz Peschke a kolektivní publikace editorů Jindřicha Šrajera a Libora Musila jsou základní literaturou poslední části bakalářské práce.

Celá práce je zakončena závěrem, který je celkovou rekapitulací těchto všech čtyř kapitol.

1. Neplodnost

Definicí neplodnosti je neschopnost počít dítě po jednom roce pravidelného nechráněného pohlavního styku.²

Neplodnost se z medicínského hlediska dělí na dva typy, a to neplodnost primární a sekundární. Primární typ zahrnuje jedince, kterým se nikdy nepodařilo počít dítě, případně dítě donosit do řádného termínu porodu. Sekundární typ se projeví u těch jedinců, kteří již dítě mají a snaží se počít dítě další. Teprve při neúspěších a podstoupených lékařských vyšetřeních se zjistí, že se pár stal neplodným.³

1.1 Příčiny neplodnosti

„Příčiny neplodnosti jsou v cca 40 % na straně ženy, v 40 % na straně muže, ve 20 % jsou příčiny u obou partnerů.“⁴

Proto je velice důležité, aby byli vyšetřeni oba partneři. U odborného lékaře jsou oba požádání o vyplnění dotazníku. Další případné otázky už bývají pokládány ústně. Pacient odpovídá na otázky pouze za přítomnosti lékaře, který stanoví podrobnou rodinnou anamnézu. Následuje další řada testů a vyšetření.⁵

Existuje i zvláštní druh neplodnosti, který se nedá žádnou dostupnou medicínskou metodou a vyšetřením pojmenovat. Tzv. „nevysvětlitelná neplodnost“ může být jednou z těch nejhorších diagnóz, se kterou se pacienti vyrovnávají leckdy mnohem hůř než s jinými příčinami neplodnosti. Biologická příčina u nevysvětlitelné neplodnosti nebývá objasněna přibližně u 5–10 % vyšetřovaných pacientů.⁶

1.1.1 Příčiny ženské neplodnosti

Ženská neplodnost má mnoho příčin, mezi které patří např. hormonální poruchy (včetně poruch řídicích center v mozku a vrozených chorob), psychické vlivy, onemocnění vaječníků, vejcovodů a dalších pohlavních orgánů. Neplodnost mohou způsobit i leckdy opomíjené záněty, které jsou v dnešní době častější než v dobách minulých.⁷

² Srov. NOVOTNY, P. P. *Co dělat při neplodnosti*, s. 13.

³ Srov. DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti: podrobný rádce pro neplodné páry*, s. 13.

⁴ VOKURKA M.; HUGO J. a kol. *Praktický slovník medicíny*, s. 418.

⁵ Srov. DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti*, s. 25.

⁶ Srov. NOVOTNY, P. P. *Co dělat při neplodnosti*, s. 68–69. Srov. také DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti*, s. 24.

⁷ Srov. VOKURKA, M.; HUGO, J. a kol. *Praktický slovník medicíny*, s. 418.

Ve většině případů však není viníkem pouze jeden faktor, ale dochází ke kombinaci většího množství příčin. Proto je posouzení původu neplodnosti dosti složitým procesem a stejně jako eventuelní léčba vyžaduje trpělivost.⁸

1.1.2 Příčiny mužské neplodnosti

Příčiny mužské neplodnosti jsou z medicínského hlediska lépe diagnostikovatelné než u žen. Neplodnost bývá zpravidla způsobena nedostatečnou tvorbou životaschopných spermií ve varlatech nebo poruchou pohlavních vývodných orgánů. Dalšími příčinami mohou být např. vrozené poruchy, poškození varlat (záněty, ozáření, nesestouplá varlata), hormonální poruchy, ale i špatné prostředí, fyzikální faktory či celkový tělesný a psychický stav.⁹

Podobně jako u ženských příčin neplodnosti lze úspěšně odstranit jen některá onemocnění spojená s neplodností. Při vyšetření dvojice se obvykle začíná vyšetřením muže a jeho spermatu, protože jde o vyšetření jednodušší a umožní vyloučit muže jako neplodného.¹⁰

1.2 Důsledky neplodnosti

Dopady zjištěné neplodnosti na člověka po stránce psychické, sociální i etické jsou ve většině případů osudné. Lidé s diagnostikovanou neplodností změň pohled na svět i na život, který chtěli předat a zcela oprávněně se někteří z nich začnou upínat k možnostem, které jim může nabídnout medicína.

1.2.1 Alternativní řešení neplodnosti a jejich vysvětlení

Umělé oplodnění dnes lékaři provádějí zcela běžně a patří mezi nejrozšířenější metody řešení neplodnosti. Mezi známější metody patří např. mikroinjekční vpravení spermie do vajíčka, asistovaný hatching, zmrazení embryí a pro veřejnost asi nejznámější oplodnění in vitro.

In vitro fertilizace (dále IVF) je medicínská metoda, která byla poprvé popsána v roce 1976. O dva roky později se díky této převratné novince narodilo první dítě.

⁸ Srov. VOKURKA, M.; HUGO, J. a kol. *Praktický slovník medicíny*, s. 418–419.

⁹ Srov. tamtéž, s. 419.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 419.

IVF se zjednodušeně provádí tak, že vajíčko oplodněné spermatem ve zkumavce je v určité fázi svého vývoje implantováno do děložní sliznice.¹¹

Inhed po uvedení revoluční metody umělého oplodnění započaly i etické diskuze a debaty zabývající se opodstatněností zákroku. Při morální kvalifikaci je potřeba rozlišovat mezi „homologním“ a „heterologním“ umělým oplodněním. V prvním případě jde o použití semene manžela, v druhém semene cizího dárce. Druhá možnost se ukazuje jako zcela neetická (možnost skrytého pokrevství, ohrožení základních funkcí rodiny). Naproti tomu homologní umělé oplodnění může být dle některých vzdělavců zabývajících se lékařskou etikou opodstatněné, a to jako výsledek nouzového stavu, kdy se realizuje právo manželů na vlastní dítě, a to tím jediným a v dané situaci možným způsobem.¹²

Mikroinjekční vpravení spermie do vajíčka, neboli intracytoplazmatická injekce spermie (dále ICSI) se používá především při diagnostikované neplodnosti muže. ICSI je metoda, kdy se do ženského vajíčka vstříkne mužská spermie, a to za pomoci skleněné jehly v kultivační misce pod speciálním mikroskopem. Používá se v těch případech, kdy sperma obsahuje méně než 5 milionů spermií na jeden mililitr tekutiny, při méně než deseti procentech spermií s potřebnou pohyblivostí, případně když má méně než deset procent spermií normální tvar.¹³ ICSI patří mezi metody oplodnění in vitro, což znamená, že se provádí a uskutečňuje mimo těla obou manželů. Dochází tak k úplnému oddělení plození od manželského styku. Vše záleží na zručnosti a dovednosti lékařského personálu, který zákrok provádí. Vznik nového života je tak dán na pospas technice, s jejíž pomocí dochází k oplodnění.¹⁴

Asistovaný hatching (dále AH) je metoda, při níž se mechanicky naruší obal zárodku před jeho zavedením do dělohy. V některých případech totiž vajíčko nedokáže opustit svůj ochranný obal. Pomocí speciálního laserového systému se do obalu udělají malé zářezy, vajíčko tak může obal opustit a uhnízdit se v děloze.¹⁵

Když je žena oplodněna za pomoci metody in vitro, je běžnou praxí, že se část odebraných embryí zmrazí. Zmrazení embryí je běžně užívaný proces, kdy se oplodněná vajíčka zbaví veškeré vody, speciální tekutinou jsou poté zmrazena

¹¹ DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti*, s. 134–135. Srov. také ONDOK, J. P. *Bioetika: východiska, principy, aplikace*, s. 74.

¹² Srov. ONDOK, J. P. *Bioetika*, s. 77.

¹³ Srov. FREUNDL, G.; GNOTH, CH.; FRANK-HERRMAN, P. *Chceme mít miminko: Nové cesty k vytoženému dítěti*, s. 137–138. Srov. také DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti*, s. 49.

¹⁴ Srov. DP 17.

¹⁵ Srov. FREUNDL, G. a kol. *Chceme mít miminko*, s. 139–140.

při teplotě -196 °C a uchována v kapalném dusíku. Dochází k veškerému přerušení biologických procesů. Po rozmrazení je možné embrya aplikovat v přirozeném nebo stimulovaném cyklu.¹⁶ Tzv. kryokonzervace nemůže být v žádném případě považována za morálně přijatelnou.¹⁷

Zcela odmítavé stanovisko k asistované reprodukci má katolická církev, jejíž postoj nezměnily ani četné odborné diskuse a pokročilé výsledky. Nepomohly ani četné argumenty a pokroky, ke kterým za posledních dvacet let v této oblasti došlo.¹⁸ Také morální teologie odmítala jakékoliv umělé oplodnění. Hlavním důvodem byl neetický způsob získávání semene. Diskutovalo se o nepřirozeném procesu (umělé oplodnění je aktem proti přírodě), o možnosti narození defektních dětí, kdy by byl defekt způsoben především díky umělému oplodnění, případně o úmyslném ničení embryí, což by mohlo být nazýváno potratem apod.¹⁹

1.2.2 Další možnosti jak se stát rodičem

Mnoho rodin však umělé oplodnění nechce či nemůže podstoupit. Tento fakt však neznamená konec všem nadějím, neboť právě ona neplodnost může být podnětem k jiným důležitým službám lidskému životu, kam můžeme zařadit osvojení a další formy výchovné činnosti.²⁰

Vyrovnaným partnerem medicínských možností řešení neplodnosti je i sociální oblast, která nabízí možnosti náhradního rodičovství, tzv. náhradní výchovu, sem patří:

- *svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče* – vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud rozhodnout o svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, kdy tato osoba dává soudu záruku, že dítěti poskytne řádnou výchovu. Při zastupování a výběru vhodné osoby dává soud většinou přednost příbuznému dítěti.²¹
- *pěstounská péče* – soud může rozhodnout o pěstounské péči v případě, kdy výchova dítěte není vlastními rodiči zajištěna a zájem dítěte takové svěření vyžaduje. Pěstoun nemá vyživovací povinnost k dítěti, zastupovat dítě může

¹⁶ Srov. FREUNDL, G. a kol. *Chceme mít miminko*, s. 140.

¹⁷ Srov. DP 18–20.

¹⁸ Srov. ŠRAJER, J. Asistovaná reprodukce a pohled katolické církve. In *Studia Theologica* 12. s. 75.

¹⁹ Srov. ONDOK, J. P. *Bioetika*, s. 74–75. Srov. také DP 12–16.

²⁰ Srov. FC 20.

²¹ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 55.

pouze v běžných věcech, a to z důvodu, že toto právo je i nadále přiznáno biologickým rodičům dítěte.²²

- *poručenství* – soud ustanoví dítěti poručníka, který bude dítě (poručenec) vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů v případě, kdy rodiče dítěte zemřeli, byli soudně zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo jim byla rodičovská zodpovědnost pozastavena či byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům. Soud může přihlídnout k návrhům na poručníka ze strany rodičů dítěte, ale pouze v případě vhodnosti a v souladu s potřebami a zájmy dítěte. Pokud taková osoba není ustanovena, hledá se vhodný poručník v rodině nezletilého. V nejkrajnějším případě se ustanoví poručníkem jiná fyzická osoba.²³
- *ústavní výchova* – k nařízení ústavní výchovy se přistupuje až po podání návrhu orgánem sociálně-právní ochrany dětí (dále orgán SPOD) pokud je výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a žádná výchovná opatření nevedla k nápravě dítěte. Přistupuje se k ní i v případě, kdy se rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte ze závažných důvodů nemohou nebo nechtějí o dítě postarat a výchovu nelze zajistit jiným způsobem. O ústavní výchově rozhoduje soud.²⁴
- *osvojení* – pokud dojde k osvojení, vzniká mezi nezletilým osvojencem a osvojitelskou rodinou vztah stejný jako mezi vlastními rodiči a jejich dětmi. Osvojitel má vůči osvojení rodičovskou zodpovědnost.²⁵

Z těchto pěti modelů náhradní výchovy běžně využívaných českým právním řádem pouze osvojení naplňuje ono očekávání o plnohodnotném rodičovství ze strany budoucích rodičů.

²² Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 56.

²³ Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy*, s. 104. Srov. také CHODĚRA, O. *Partnerství, manželství a paragrafy*, s. 56.

²⁴ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 76–77. Srov. také MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 253.

²⁵ Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 96. Srov. také MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 138.

1.3 Shrnutí

Hlavní výstupy první kapitoly:

- Neplodnost je rozdělena na dva základní typy podle toho, zda vyšetřovaný pár má, či ještě nemá vlastní děti. Specifičtější rozdělení neplodnosti je podle pohlaví jedince, kde každé pohlaví je na tom procentuálně podobně. Existuje malé procento případů, u kterých se příčiny nedokáží zjistit žádnou používanou medicínskou metodou a páry jsou nuceny volit alternativní řešení, pokud chtějí vychovat vlastní dítě.
- Než se přistoupí k samotnému lékařskému zákroku, musí muž i žena podstoupit několik různých druhů vyšetření a při pozitivních výsledcích se může přistoupit k možnostem léčby, kterou nabízí medicína. Především se jedná o různé druhy umělého oplodnění, ke kterým se váže i množství otázek a dotazů na etickou stránku věci. Dnes si mnoho etiků uvědomuje, že v případě umělého oplodnění jde především o nouzové řešení a pomoc těm, kteří by přirozenou cestou potomka nezplodili. Umělé oplodnění je často z etického hlediska chápáno, jako jediná možnost, jak zplodit pokrevně příbuzného potomka, proto je tato možnost brána spíše jako prozatímní, jediná možná.
- Medicína není zdaleka jediným východiskem pro neplodné páry. Rodiči „na plný úvazek“ bez pokrevního příbuzenství se mohou stát i ti, kteří hledají pomoc v sociální oblasti. Existuje pět forem náhradní výchovy, z nichž každá poskytuje různý podíl na výchově svěřeného dítěte.

2. Definice pojmů a základní právní legislativa

Osvojení je proces, jehož hlavním cílem je nahradit nezletilému dítěti stabilní rodinné prostředí, kterého se mu v jeho vlastní rodině nedostává, a to vši láskou, péčí a výchovou osvojitelů. Zároveň přináší do života osvojitelů pocit naplnění a možné znovunalezení smyslu života.²⁶

2.1 Historický pohled na osvojení

Už v dávných dobách se můžeme setkat s tím, kdy lidé přijali cizí dítě do své rodiny, pečovali o něj, sytili jej, šatili a vychovávali. V Bibli bychom tento skutek nazvali skutkem milosrdenství. „Milosrdenství je ochota pomáhat v nouzi.“²⁷ Takto bychom mohli pojmenovat i ono přijetí cizího dítěte do nové rodiny. Uvedený akt „Boží lásky“ se v dřívějších dobách vyskytoval jen ojediněle a spíše než o projevech milosrdenství víme o odkládání a usmrcování dětí vlastních, cizích, postižených či selekci dle pohlaví dítěte.²⁸

Abychom se v historii vrátili na počátek osvojení, měli bychom začít Antikou a starým Římem. Bylo to právě římské právo, kde byl poprvé zformulován pojem „*adoptio naturam imitatur*“, což upravovalo vztah mezi osvojencem a osvojitelem. Vztah, který byl podobný tehdejšímu vztahům v rodině mezi rodiči a vlastními dětmi.²⁹ Od starověkého Říma se adopce dále vyvíjela i v ostatních zemích, avšak k zásadnímu obratu došlo až v křesťanské době.³⁰

Již v prvních koncilech se začíná mluvit o přehodnocení vztahů k dětem bez domova. Byly zakládány nalezince a útulky pro opuštěné a odložené děti, vznikající především u kostelů a farností. Ve 12. století zřídil papež Inocenc III. v Římě nalezince vybavený tzv. *tornem*, což byla schránka zabudovaná do zdi kláštera. Matky, které své děti nechtěly nebo je nemohly vychovávat, je sem mohly tajně odložit a měly alespoň nějakou jistotu toho, že se o dítě někdo postará. V době osvícenství se začalo obecně mluvit o potřebnosti nalezinců, o lepší péči pro opuštěné děti a o větším podílu

²⁶ Srov. BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 13.

²⁷ RAHNER, K. *Teologický slovník*, s.

²⁸ Srov. MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*, s. 15–16.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 16–17.

³⁰ Jisté náznaky adopce nacházíme i v biblickém příběhu o faraonově dceři, která nechala vychovat dítěte, které našla plout v ošatce po řece, ke které se šla vykoupat. Pohnuta soucitem svolila, aby dítě vychovali. Když bylo odrostlejší, přijala jej za vlastní a dala mu jméno Mojžíš. Srov. Ex 2,6–10.

státu. Osvícenské myšlenky tehdejší doby stály za zkvalitněním služeb poskytovaných dětem bez domova a začaly vznikat tzv. sirotčince. Tyto představovaly pokročilejší formu péče o děti. Asi největší změna v otázkách náhradní rodinné výchovy nastala ve 20. století po obou světových válkách. Veřejnost i státní moc si v této době více než dříve uvědomovala nutnost reforem a zásadních změn v otázkách osiřelých dětí. Adopce se tak postupně stala součástí každého vyspělejšího státu.³¹

V českých zemích byl vývoj osvojení podobný. Zlomovým rokem byl rok 1963, kdy vešel v platnost zákon č. 94/1963 Sb., o rodině. Zde byla rodina uvedena na první místo mezi výchovnými institucemi a specifikovala se pravidla pro náhradní rodinnou výchovu (osvojení, pěstounskou péči, ústavní výchovu).

2.2 Právní úprava osvojení v České republice

Osvojení je v České republice upraveno především zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších předpisů a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších předpisů.

2.2.1 Zákon o rodině

Zákon o rodině patří mezi nejdéle trvající platné zákony v České republice a řadí se mezi nejvýznamnější právní předpisy soukromého práva. Byl mnohokrát novelizován a přizpůsobován novým poměrům ve společnosti i v Evropě, jíž je Česká republika součástí. Ve své podstatě však zákon o rodině zůstává nezměněn.³²

Po roce 1989 prošel zákon o rodině velmi důležitými změnami v oblasti náhradní rodinné výchovy. V oblasti rodinného práva se začaly uplatňovat i nevládní, neziskové organizace, např.: Středisko náhradní rodinné péče v Praze, Fond ohrožených dětí v Praze aj.³³

³¹ Srov. MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*, s. 16–21.

³² Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 5.

³³ Srov. ARCHEROVÁ, C. *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*, s. 11.

2.2.2 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

Další velice významný zákon vešel v platnost v roce 1999. Zákon 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, neupravuje pouze formy náhradní rodinné výchovy (osvojení, pěstounská péče). Pomáhá také při řešení některých složitých rodinných vztahů, např. při zanedbávání rodičovské péče z důvodu nezájmu o dítě, při existenčních problémech, které mohou mít rodiče, kteří ztratili zaměstnání a přišli tak o největší část příjmů, případně další komplikované rodinné situace, se kterými si rodina nedokáže pomoci sama.³⁴

2.3 Dělení osvojení

Osvojení dělíme na dva typy, osvojení zrušitelné a nezrušitelné.

2.3.1 Osvojení zrušitelné

Osvojení zrušitelné (jinak označováno jako osvojení prosté, nebo osvojení I. stupně) – je to péče, kdy práva a povinnosti rodičů přecházejí na osvojitele, ale v rodném listě dítěte zůstávají uvedeni biologičtí rodiče dítěte. Osvojení lze ze závažných důvodů zrušit rozhodnutím soudu na návrh osvojitele nebo osvojence. Za osvojence podává návrh na zrušení zákonný zástupce dítěte. Zrušitelný typ osvojení je podmínkou při osvojení dítěte mladšího jednoho roku, neboť nezrušitelně lze osvojit pouze dítě starší jednoho roku.³⁵

2.3.2 Osvojení nezrušitelné

Osvojení nezrušitelné (jinak označováno jako osvojení II. stupně) – nelze je zrušit ze žádného důvodu. Vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a původní rodinou nezrušitelným osvojením zanikají a osvojitelé jsou zapsáni v matrice na místo rodičů osvojence. Pro vznik nezrušitelného osvojení zákon stanoví navíc dvě podmínky, a to že nezrušitelně mohou osvojit jako společné dítě pouze manželé nebo manžel rodiče dítěte. Výjimečně se nezrušitelné osvojení připouští také u osamělé osoby za předpokladu, že osvojení bude plnit společenské poslání. Druhou podmínkou

³⁴ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 11–12.

³⁵ Srov. BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J. Organizace náhradní rodinné péče. In MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče*, s. 33.

je již zmiňovaný fakt, že osvojit nezrušitelně lze pouze dítě starší jednoho roku. Zákon nevyklučuje osvojit např. kojence zrušitelným typem osvojení a po dosažení požadované věkové hranice jej změnit na osvojení nezrušitelné. Souhlasu osvojence k této změně není třeba. Opačnou změnu typu osvojení, tj. z nezrušitelného na zrušitelné, zákon neumožňuje.³⁶

2.3.3 Osvojení mezinárodní

Zvláštním druhem osvojení je osvojení mezinárodní. Je to forma náhradní rodinné péče, která se užívá především v případě, kdy se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu. Mezinárodní osvojení je upraveno zákonem o sociálně-právní ochraně dětí, Úmluvou o právech dítěte³⁷, Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení³⁸ (dále Úmluva), kterou vypracovala a přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého dne v roce 1993. V České republice byla tato Úmluva ratifikována o šest let později v roce 2000, přičemž má za cíl vytvořit záruky, že se bude mezinárodní osvojení uskutečňovat v zájmu osvojence, a to pouze orgány k tomu určenými.³⁹ Ústředním orgánem určeným k plnění úkolů vyplývajících z Úmluvy je Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí v Brně⁴⁰.

³⁶ Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 103.

³⁷ „Úmluva o právech dítěte zaručuje dítěti dočasně nebo trvale zbavenému svého rodinného prostředí nebo dítěti, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem, a to formou náhradní péče.“ KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 67. Srov. také MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 134. Srov. také PLECITÝ, V. *Prováděcí předpisy: Úmluva o právech dítěte*. In *Zákon o rodině*, s. 166–184.

³⁸ „Cílem Úmluvy je vytvořit záruky toho, aby se mezinárodní osvojení uskutečňovalo v nejlepším zájmu dítěte a respektovala se jeho základní práva uznávaná mezinárodním právem; vytvořit systém spolupráce mezi smluvními státy zajišťující, aby byly tyto záruky respektovány, a tak se předcházelo únosům, prodeji a obchodování s dětmi; zabezpečit ve smluvních státech uznávání osvojení uskutečněných v souladu s Úmluvou.“ PLECITÝ, V. *Prováděcí předpisy: Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení*. In *Zákon o rodině*, s. 185–196.

³⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 15. Srov. také KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 67.

⁴⁰ Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí v Brně dává dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí souhlas k osvojení dítěte do ciziny a podle něj rozhoduje o svěřením dítěte do péče budoucích osvojitelů, jde-li o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny. Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 67.

2.4 Shrnutí

Hlavní výstupy druhé kapitoly:

- Historicky nelze osvojení nijak vymezit. V dobách před Kristem šlo především o akt nezvyklý a zvláštní. Je ale pravda, že některé prameny takové chování i v těchto dobách dokládají. Osvojení se dostalo do povědomí veřejnosti teprve až se zavedením římského práva ve starověké Antice. Od středověku se osvojení stále vyvíjelo, ale teprve až s křesťanstvím přišly první důležité změny. Začalo se více myslet na blaho opuštěných dětí, vznikaly první nalezince, kde probíhala základní péče a nutná výchova osiřelých a nemocných dětí. Následovalo osvícenství a poválečné období, kdy bylo víc než kdy dříve nutností, aby se v těchto věcech začaly angažovat státy.
- V českých zemích nastal přelom v roce 1963, kdy vešel v platnost stěžejní zákon, který upravoval rodinné vztahy a mimo jiné i náhradní rodinnou výchovu, do které patří i osvojení. Se vzrůstajícími nároky a specifickými problémy přibývalo i dalších zákonů, ustanovení a úmluv, které se k danému problému vztahovaly a dále vztahují. Dnes je osvojení jedním z hlavních cílů zákona o sociálně-právní ochraně dětí a je definováno i zákonem o rodině.
- Osvojení se v současné době a dle současných platných zákonů a norem dělí na dva typy, od kterých se odděluje specifické osvojení mezinárodní, kdy je možnost získat dítě i z jiné země, než je žadatelova země původu a naopak.

3. Postup v řízení o osvojení v České republice

3.1 „Právně volné dítě“ a základní motivace budoucích osvojitelů

Aby mohl být započat proces řízení o osvojení, je potřeba zajistit vhodné dítě k osvojení a základní motivaci budoucích osvojitelů.

3.1.1 „Právně volné dítě“

S ohledem na míru a rozsáhlost změn, které díky osvojení nastanou v životě osvojovaného dítěte i potenciální rodiny, stanoví zákon několik podmínek a kritérií. Tyto musí být před samotným procesem osvojení splněny. Základním aspektem, od kterého se vše potřebné odvíjí, je najít právně volné dítě.⁴¹

Aby se dítě stalo „právně volným“, je potřeba písemného souhlasu biologických rodičů, případně zákonných zástupců, avšak nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Těchto šest týdnů slouží jako doba na rozmyšlenou. Písemný souhlas s osvojením se dává u příslušného soudu, případně před orgánem SPOD pro zatím nevybrané náhradní rodiče.⁴²

Druhou možností, jak se dítě stane „právně volným“, je dlouhodobý nezájem o dítě ze strany jeho rodičů, a to dvěma způsoby:

- rodiče neprojevili **žádný** zájem o dítě ihned po jeho narození. Jedná se především o matčino opuštění porodnice bez dítěte a ponechání jej v nemocnici. Následně (po dobu nejméně dvou měsíců) nebyl ze strany rodičů projev jakýkoliv zájem o dítě či o informace, týkající se dítěte;
- rodiče předali nebo jim bylo odebráno dítě na základě předběžného opatření vydaného soudem a svěřeno do péče jiné fyzické osoby než rodiče, do péče kojeneckého ústavu, dětského centra či jiného pobytového zařízení, přičemž tito rodiče neprojevili po dobu po sobě následujících šesti měsíců žádný zájem či starost o dítě. Pouze tehdy může být podán k soudu návrh na vyslovení tzv. **kvalifikovaného nezájmu** ze strany rodičů a zahájit potřebné kroky vedoucí k osvojení.⁴³

⁴¹ Srov. HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*, s. 243.

⁴² Srov. GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 43.

⁴³ Srov. tamtéž, s. 44.

V některých případech se stává, že je těžké rozlišit, co ještě je považováno za nezáměr rodičů a co nikoliv. Vždy však záleží na posouzení soudu.⁴⁴

3.1.2 Základní motivace budoucích osvojitelů

V řízení o osvojení musí zájemci o osvojení spolupracovat v první řadě s pracovníky orgánu SPOD. Velmi důležitou součástí jejich spolupráce je vedení rozhovoru. Díky speciálně kladeným a strukturovaným otázkám získá sociální pracovník přehled o skutečném zájmu a motivaci, která rodiče k náhradní rodinné výchově dovedla.⁴⁵

Pracovníci, kteří takový rozhovor vedou, se často setkávají se skutečností, že rozhodnutí budoucích osvojitelů není dostatečně promyšleno a probráno ze všech stran a úhlů pohledu. Proto jsou tito sociální pracovníci odborně připravováni a školeni tak, aby uměli vše rodičům ohledně náhradní rodinné výchovy objasnit a pomohli jim přesně pochopit specifika a možná rizika, se kterými musí být dopředu seznámeni. Žadatelé by však nejdříve ze všeho měli porozumět sami sobě a svému odhodlání, bez toho by takové osvojení nemuselo dopadnout úspěšně.⁴⁶

Cílem zdařilého procesu osvojení je zajistit dětem vhodným pro náhradní rodinnou výchovu odpovídající a co možná nejlepší domov, který zkvalitní nejen život budoucích rodičů, ale především umožní opuštěným dětem bez domova normální vývoj v rodinném a milujícím prostředí.⁴⁷

3.2 Postup orgánů činných ve věci osvojení v České republice

Osvojení je nejkvalitnější typ náhradní rodinné péče, proto je věnována velká pozornost jak výběru dětí vhodných k osvojení, tak i možným budoucím rodičům. Je nutné shromáždit důležitá data a dokumenty a všichni jsou povinni absolvovat několik speciálních testovacích metod, aby mohl orgán k tomu určený zahájit první kroky z procesu zprostředkování.⁴⁸

⁴⁴ Srov. GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 44.

⁴⁵ Srov. BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 23.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 12–13.

⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 12–13.

⁴⁸ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 68.

3.2.1 Zprostředkování osvojení a sběr dat

První krok, který odstartuje celý proces zprostředkování osvojení, je podání žádosti u obecního úřadu obce s rozšířenou působností⁴⁹ podle místa trvalého pobytu žadatele. Možnost podat si žádost o osvojení je i u příslušného soudu. Obecní úřad žádost posoudí na základě údajů uvedených v žádosti a připojených dokladů. Pokud žádost z nějakého důvodu nezamítne, postoupí spisovou dokumentaci příslušnému krajskému úřadu. Celý proces zprostředkování tedy zajišťují krajské úřady a v některých případech i Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky (dále MPSV ČR). Obecní úřady obcí s rozšířenou působností pouze shromažďují pro účely zprostředkování potřebné doklady. Tato úprava souvisí s faktem, že v rámci jedné obce není možné zajistit optimálního budoucího osvojitele vzhledem k omezenému výběru žadatelů v obci na rozdíl od kraje.⁵⁰

V zákoně 359/1999 Sb. se uvádí, že spisová dokumentace dítěte obsahuje osobní údaje; doklad o státním občanství; údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, případně prarodičů; doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení dle zákona o rodině; rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte (pokud byla vydána) a zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte. Spisová dokumentace žadatele obsahuje žádost, v níž jsou obsaženy žadatelovy osobní údaje; doklad o státním občanství či povolení k pobytu; výpis z evidence rejstříku trestů; zprávu o zdravotním stavu; údaje o ekonomických a sociálních poměrech; písemné vyjádření žadatele, kde souhlasí s tím, že po uplynutí lhůty pro zprostředkování osvojení bude zařazen do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny, pokud žádá pouze o osvojení z ciziny; písemný souhlas s tím, že je orgán SPOD oprávněn zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, např. zajištění vhodného výchovného prostředí pro dítě; písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny a stanovisko obecního úřadu k žádosti o zprostředkování osvojení.⁵¹

Zprostředkování osvojení určenými orgány se neprovádí v případě, kdy oba rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, nebo pokud

⁴⁹ Z hlediska státní správy se obce, které jsou pověřené širší působností státní správy, označují jako obec s pověřeným obecním úřadem (neoficiálně též obec II. stupně, často jde o města), obce s ještě větším rozsahem působnosti obec s rozšířenou působností (někdy se neoficiálně označuje jako obec III. stupně nebo jako malý okres, ve všech případech jde o města). Srov. Zákon 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), § 61, § 66, ze dne 12. 4. 2000.

⁵⁰ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 69–71.

⁵¹ Srov. PLECITY, V. *Související předpisy: Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In Zákon o rodině*, s. 339–340.

podal návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte.⁵²

3.2.2 Příprava před přijetím dítěte do rodiny

Žadatelé žádající o osvojení se musí účastnit příprav k přijetí dítěte do rodiny. Toto zajišťuje krajský úřad. Kurz probíhá formou přednášek, kterých se mimo sociálního pracovníka orgánu SPOD účastní i další specialisté, kteří s účastníky kurzu dále spolupracují, např. psychologové, zajišťující psychologické vyšetření. Cílem přípravy je poskytnout žadatelům dostatečné informace o formách náhradní rodinné péče, jejích právních aspektech a specifikách péče o dítě v náhradní rodinné péči; umožnit jim utvořit si konkrétní představu o budoucím fungování rodiny v souvislosti s příchodem „nevlastního“ dítěte. Získat kvalifikované informace o možném chování dítěte a vyhodnotit ho ve vztahu k možnému přijetí dítěte do rodiny. Vyhodnocení přípravy je součástí odborného posouzení pro zprostředkování osvojení.⁵³

3.2.3 Období naděje

Období naděje neboli očekávání se řadí mezi zdlouhavé a psychicky nejnáročnější období v řízení o osvojení. Jedná se o dobu, kdy je pro opuštěné dítě vyhledávána ta nejvhodnější rodina.

V zákoně o sociálně-právní ochraně dětí není nikterak stanovena čekací doba na dítě. Zpravidla však nebývá krátká. Faktem totiž zůstává, že dlouhodobě převyšuje počet žadatelů o osvojení počty právně volných a vhodných dětí k osvojení. Většina rodičů si totiž přeje dítě zdravé a etnicky stejného původu jako jsou sami. Což značně omezuje výběr. Na jedno takové dítě může tím pádem připadnout i stovka žádostí. Samozřejmě záleží i na počtu podaných žádostí o osvojení v daném kraji.⁵⁴

Mohou nastat i situace, kdy se čekací lhůty zcela opomíjejí. Rodiče, kteří jsou ochotni osvojit si i dítě s handicapem, případně dítě etnicky odlišné, mají před všemi

⁵² Srov. PLECITÝ, V. Související předpisy: Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In *Zákon o rodině*, s. 339.

⁵³ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 72. Srov. také BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In MATEJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*, s. 24.

⁵⁴ Srov. GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 84.

ostatními čekateli přednost. Může se i stát, že je jim nabídnuto dítě několik týdnů po zařazení do evidence žadatelů o osvojení.⁵⁵

3.2.4 Poradní sbor

Poradní sbor zasedá pravidelně v každém kraji a skládá se především ze sociálních pracovníků, psychologů, pediatrů a v některých případech i ředitelů kojeneckých ústavů, dětských domovů či ústavních zařízení a má minimálně 5 členů. Toto uskupení odborníků posuzuje jednotlivé případy dětí ve svém správním obvodu, které mohou být osvojeny novou rodinou. Dle komplexního zhodnocení, prověření i určitého pořadí žadatelů o osvojení se vybírá ta nejvhodnější rodina pro konkrétní dítě.⁵⁶

Pokud je poradním sborem vybrána vhodná rodina, oznámí krajský úřad tuto skutečnost neprodleně rodině a obecnímu úřadu s rozšířenou působností, do jehož správního obvodu vhodní kandidáti patří. Krajský úřad zasílá tzv. oznámení o vhodnosti, kde stanovuje lhůtu třiceti dnů od doručení oznámení, kdy má potenciální rodina dítě navštívit. Vyrozumění se týká také zařízení, do kterého je dítě svěřeno. Tímto aktem začíná další fáze osvojení, předadopční péče.⁵⁷

3.2.5 Předadopční péče

Předadopční péči zprostředkovávají pouze orgány SPOD, konkrétně krajské úřady, MPSV ČR a Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí v Brně, pokud jde o osvojení dětí ve vztahu k cizině. Jde o zajištění osobního seznámení mezi osvojitelem a osvojovaným dítětem.⁵⁸ Nikde není stanoven čas dostatečný k osobnímu seznámení mezi vybranou rodinou a dítětem. Obecně však platí, že čím je osvojenec starší, tím delší doba k seznámení je rodinám doporučována. U kojenců či dětí do jednoho roku věku stačí zpravidla pár hodin, po kterých je možnost si dítě odnést do domácí péče. U dětí předškolních a školních je zapotřebí většího množství návštěv a trpělivosti. Nejsou vyloučené delší procházky s dítětem ani celodenní návštěvy v ústavním zařízení, při nichž se utváří a formuje vzájemný vztah.⁵⁹

⁵⁵ Srov. GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 85.

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 24.

⁵⁷ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 73–74. Srov. také GABRIEL, Z. NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 96.

⁵⁸ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 69.

⁵⁹ Srov. GABRIEL, Z. NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 95–96.

Předadopční péče je podmínkou před každým soudním rozhodnutím o osvojení. Péče spočítá v tom, že rodina, která byla vybrána jako nejvhodnější k osvojení dítěte, se musí po dobu nejméně tří měsíců na vlastní náklady o toto dítě postarat. Orgán SPOD musí rodičům znovu objasnit, že osvojit nezrušitelným typem osvojení lze pouze dítě starší jednoho roku, což znamená, že předadopční péče může trvat i déle. Pokud jde např. o kojence, předadopční péče trvá tak dlouho, dokud dítě nedosáhne minimální věkové hranice pro osvojení nezrušitelným typem osvojení, tj. věku jednoho roku. Pokud se osvojuje dítě starší jednoho roku věku, minimální doba, po kterou trvá předadopční péče je období tří po sobě jdoucích měsíců.⁶⁰

V předadopční péči jde dále o to, aby si členové nově vznikající rodiny na sebe zvykli. Během této doby mohou osvojitelé dospět k názoru, že prozatím nejsou schopni zvládnout své nové role rodičů, případně nejsou schopni psychicky, finančně či jinak zabezpečit výchovu dítěte. A naopak i u dítěte se mohou objevit nečekané problémy, se kterými budoucí osvojitelé nepočítali a rovněž by je nebyli schopni sami zvládnout. Případně jiné problémy, které je nutno vyřešit před samotným aktem osvojení.⁶¹

3.2.6 Rozhodnutí o osvojení

Po úspěšném absolvování předadopční péče mohou rodiče podat návrh na nezrušitelné osvojení u místně příslušného soudu podle místa trvalého pobytu dítěte. U každého řízení je soud povinen vyžádat si stanovisko orgánu SPOD. Vyjádření soudu podává krajský úřad nebo MPSV ČR podle toho, kdo osvojení zprostředkovává. Ve všech ostatních případech vydává vyjádření obecní úřad obce s rozšířenou působností.⁶²

Soud je dále povinen opatřit si dostatek podkladů pro posouzení osvojení před vydáním rozhodnutí, a to z toho důvodu, že osvojení musí být v první řadě v nejlepší zájmu osvojovaného dítěte. To je hlavní zásada právních úprav osvojení v České republice.⁶³

⁶⁰ Srov. GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*, s. 96.

⁶¹ Srov. CHODĚRA, O. *Partnerství, manželství a paragrafy*, s. 52.

⁶² Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 75–76.

⁶³ Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 97.

3.3 Sociální pracovník v řízení o osvojení

Prvním a zároveň velmi důležitým článkem každého jednání v řízení o osvojení je sociální pracovník, který musí mimo jiné důležité předpoklady splňovat požadavky dosaženého vzdělání dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách⁶⁴ a profesionální odbornosti, ze které se skládají zkoušky zvláštní odborné způsobilosti⁶⁵ (dále ZOZ).

3.3.1 Profesionální etika sociálního pracovníka v řízení o osvojení

Sociální práci obecně bychom mohli rozdělit podle toho, jakou pomoc poskytuje sociální pracovník svým klientům. Krátkodobá pomoc spočívá především v pomoci s vyřizováním žádostí a poskytováním finančních podpor, které zajišťují dávkoví specialisté na příslušných odděleních. Sociální pracovník, jehož náplní práce je zprostředkování osvojení, poskytuje klientovi jinou formu pomoci, pomoc dlouhodobější. V těchto případech se dbá především na to, aby vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem byl vztahem dvou spřízněných lidských bytostí majících společný cíl – blaho opuštěného dítěte.⁶⁶

Samozřejmostí je i zachování mlčenlivosti všech pracovníků a zaměstnanců orgánu SPOD, pověřených i fyzických osob, kteří se jakkoliv účastnili nebo zapojili do řízení o osvojení. Mlčenlivostí jsou všichni takto zúčastnění vázáni i po skončení případu či pracovního poměru. Zbavit zúčastněnou osobu mlčenlivosti může jen ten,

⁶⁴ K výkonu sociálního pracovníka je nutné „vyšší odborné vzdělání získané absolvováním vzdělávacího programu akreditovaného podle zvláštního právního předpisu v oborech vzdělání zaměřených na sociální práci a sociální pedagogiku, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci, sociálně právní činnost, charitní a sociální činnost; vysokoškolské vzdělání získané studiem v bakalářském, magisterském nebo doktorském studijním programu zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči, sociální patologii, právo nebo speciální pedagogiku; absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů ve výše uvedených oblastech v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu povolání sociálního pracovníka v trvání nejméně 5 let, za podmínky ukončeného vysokoškolského vzdělání v odlišné oblasti, nebo absolvování akreditovaných vzdělávacích kurzů ve výše uvedených oblastech v celkovém rozsahu nejméně 200 hodin a praxe při výkonu povolání sociálního pracovníka v trvání nejméně 10 let, za podmínky středního vzdělání s maturitní zkouškou v oboru sociálně právním, ukončeného nejpozději 31. prosince 1998.“ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, § 110 odst. 4, písm. a)–d).

⁶⁵ „ZOZ se ověřuje závěrečnou zkouškou a prokazuje osvědčením. Úředník je povinen prokázat způsobilost k výkonu správních činností do 18-ti měsíců od vzniku pracovního poměru k územnímu samosprávnému celku. ZOZ má obecnou a zvláštní část. Obecná část zahrnuje znalost základů veřejné správy, zvláště obecných principů organizace a činnosti veřejné správy, znalost zákona o obcích, zákona o krajích, zákona o hlavním městě Praze a zákona o správním řízení, a schopnost aplikace těchto znalostí. Zvláštní část zahrnuje znalosti nezbytné k výkonu správních činností stanovených prováděcím právním předpisem, zvláště znalost působnosti orgánů územní samosprávy a územních správních úřadů vztahující se k těmto činnostem, a schopnost jejich aplikace.“ Zákon 312/2002 Sb., o úřednických územních samosprávných celcích a o změně některých zákonů, v platném znění, § 21 odst. 2–3.

⁶⁶ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 35.

v jehož zájmu se mlčenlivost zachovává, a to pouze písemně s uvedením adekvátního důvodu. Pokud kdokoliv poruší podmínku mlčenlivosti a ztíží tak osvojitelům péči o osvojené dítě, dopouští se přestupku, za který lze uložit finanční pokutu.⁶⁷

3.3.2 Etický kodex sociálních pracovníků České republiky

K plně kompetentnímu a odborně vzdělanému sociálnímu pracovníkovi neodmyslitelně patří i dodržování etického kodexu sociálních pracovníků České republiky (dále Kodex). Tvrdí se, že Kodex by měl být jakousi kuchařkou každého sociálního pracovníka i všech ostatních pracovníků v pomáhajících profesích. Kodex byl v naší republice poprvé vydán Společností sociálních pracovníků České republiky v roce 1995 a věnuje se dvěma hlavními bodům. Etickým zásadám a pravidlům etického chování sociálního pracovníka.

Etické zásady stavějí především na lidských hodnotách jako jsou respekt k jedinečnosti člověka, jeho potřebám seberealizace, konstruktivní zapojení klienta do řešení problémových situací, apod. Druhá část Kodexu je rozčleněna do pěti oddílů, které vymezují chování sociálního pracovníka ve vztahu k jeho povolání, zaměstnavateli a kolegům, ve vztahu ke klientovi a společnosti. Existují ale situace, které se pomocí Kodexu řešit nedají. Sociální práce má mnoho aspektů, kdy nelze použít na soustavu pravidel. Sociální pracovník je často nucen jednat dle svého nejlepšího vědomí a svědomí, podle svého „vnitřního kodexu“, který není nikde definovaný. Navíc se v Kodexu předpokládá hodnotový konsenzus veřejnosti a profesionálních sociálních pracovníků. Avšak především v oblasti sociální práce je nezbytné ptát se, zda takový konsenzus skutečně existuje.⁶⁸

Etický kodex poskytuje na druhou stranu velkou benevolenci, především v části jednání s klientem. Z Kodexu vyplývá, že by si měl každý pracovník podle svého uvážení zvolit, jakým způsobem bude s klientem jednat a to jednotlivě u každého případu, který je jedinečný. Toto je však u úředních osob zcela nemožné. Vzhledem k množství klientů s podobnými problémy je od pracovníků vyžadována jistá direktivnost a „zavedený“ postup, který vyžadují i vedoucí pracovníci organizace.

⁶⁷ Srov. KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*, s. 147.

⁶⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 41–43.

Pracovník tak musí zvolit takový postup své práce, který bude vyhovovat doporučením Kodexu, ale i jeho nadřazeným. Je to cesta složitá, ne však nerealizovatelná.⁶⁹

3.4 Shrnutí

Hlavní výstupy třetí kapitoly:

- Před samotným zahájením řízení o osvojení se vyhledává vhodné dítě k osvojení, tzv. právně volné dítě. Při splnění všech požadovaných podmínek stanovených zákonem má konečné slovo v otázce právní volnosti soud. Dále se zjišťuje základní motivace žadatelů o osvojení, a to prostřednictvím rozhovoru se sociálním pracovníkem, který má na starosti náhradní rodinnou výchovu.
- Po podání žádosti o osvojení začíná fáze zprostředkování, kam patří sběr dat a dokumentů týkající se žadatelů i vhodných dětí. Následuje příprava, kterou musí absolvovat všichni uchazeči před přijetím dítěte do rodiny. Po absolvování povinného kurzu přichází různě dlouhá doba, kdy potencionální rodiče čekají na nabídku vybraného dítěte. O vhodnosti některé z rodin pro osvojení konkrétního dítěte rozhoduje sbor odborníků, tzv. poradní sbor. Zprostředkování kontaktu mezi rodinou a osvojovaným dítětem zajišťují orgány SPOD. Čas určený rodinám a dětem je různě dlouhý podle potřeby obou stran. Před soudním rozhodnutím o přidělení dítěte do rodiny se musí rodina o dítě na vlastní náklady postarat, a to nejméně po dobu tří po sobě následujících měsíců
- Sociální pracovníci, doprovázející potencionální osvojitele celým procesem osvojení, musí splnit požadavky na potřebné vzdělání a zároveň složit zkoušky ZOZ, zachovávat mlčenlivost a mít i osobností předpoklady, které jsou mimo jiné specifikovány v Kodexu sociálních pracovníků České republiky.

⁶⁹ Srov. MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 84.

4. Vznik nové rodiny – etická reflexe

Na otázku, co je to rodina, by se dalo odpovědět různým způsobem. Existuje mnoho definic od sociologické, filosofické přes právnickou až k morální. Víme, že rodina existuje od nepaměti a je tak nejstarší lidskou společenskou institucí. K jedné ze základních funkcí, které plnila rodina dřívější a plní i velká část rodin moderních, je potřeba ochrany, výchovy a vzdělávání dětí. Lidé jsou od narození tak křehkými a zranitelnými bytostmi, že by bez této ochrany byli jen velmi těžko schopni přežít a správného vývoje.⁷⁰

Když však z nějakého důvodu rodina chybí, hledá se „náhradní“ řešení. Tím může být např. osvojení, protože děti mají vyrůstat v rodinách, což lze pokládat za obecně přijímaný fakt.⁷¹ Nezrušitelným typem osvojení zcela zanikají rozdíly mezi „vlastní“ a „nevlastní“ rodinou a z náhradních rodičů a osvojovaných dětí se po právní stránce stávají legitimně uznávaní rodiče a jejich děti. Můžeme tak mluvit o nové rodině.⁷²

Rodina by měla poskytnout všem svým členům emocionální a psychickou stabilitu. Měla by učit především děti mezilidským vztahům a rozvíjet jejich cítění. Zprostředkování této stability v rodině je stále nejvíce vyhrazena ženě, matce a manželce. Emoce jsou důležitou součástí každého zdravě se vyvíjejícího jedince a rodina je první a zároveň i poslední institucí, kde tuto podporu může najít každý z nás.⁷³

4.1 Nejpodstatnější etické aspekty nové rodiny

Ve všech rodinách, i v těch nově vzniklých, existují důležité etické aspekty, které rodinu formují, pomáhají utvářet základní vztahy a jsou podstatou jejich správného fungování.

⁷⁰ Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, s. 15–16.

⁷¹ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 82–83.

⁷² Srov. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*, s. 21–22.

⁷³ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*, s. 82

4.2 Reprodukce

Společnost je odkázána na dospívající generaci, proto se předpokládá, že rodiny budou plnit jednu ze svých základních funkcí. Nejen v rovině etického hodnocení důležitých funkcí rodiny řadíme na přední místo reprodukci, na kterou ihned navazuje odpovědnost za děti.

Reprodukce probíhala od nepaměti a celkový počet lidské populace byl až do devatenáctého století celkem neměnný. K většímu růstu počtu obyvatel došlo až v průběhu devatenáctého století, pravdou ale je, že rychle rostoucí počet obyvatelstva byl a také zůstane výjimečným jevem. Moderní dobu počíná trápit stále zmenšující se reprodukce a omezování počtu dětí v rodinách. Z počátku byl tento trend především záležitostí západní Evropy, rychle se však šíří i do ostatních vyspělejších zemí světa.⁷⁴

4.2.1 Odpovědné rodičovství a rodičovská zodpovědnost

K reprodukci patří i otázky spojené s odpovědným rodičovstvím a rodičovskou zodpovědností. I když se může zdát, že jsou oba pojmy dost podobné, mají velice odlišný význam, který je nutno vysvětlit.

Základem křesťanské etiky a dalším etickým aspektem v rodině je právo rodičů rozhodnout se, zdali budou mít děti, v jakém počtu a s jakým časovým odstupem. S tímto právem je úzce spjatý pojem odpovědného rodičovství.⁷⁵ Odpovědní rodiče by se neměli nechat ovládat pouze chťičem a svými vášněmi. Své pudy by měli podřítit rozumu, z čehož jasně vyplývá zodpovědnost k nově předávanému životu. Rodiče tak převezmou plnou zodpovědnost za rozhodnutí mít početnou rodinu, kterou zabezpečí po všech stránkách dobrého vývoje a výchovy, nebo se vyhnou či dočasně zamezí narození dětí, a to pouze v nutných a oprávněných případech v souladu s mravním zákonem.⁷⁶

Do odpovědného rodičovství může v některých případech zasáhnout i stát tzv. kontrolou porodnosti, kam řadíme osvětovou činnost a vhodná opatření především ve shodě s požadavky základních lidských práv. Kontrola porodnosti se hojně využívá v zemích s velkou hustotou obyvatelstva, kdy tyto země nejsou nadále schopny

⁷⁴ Srov. RUSSELL, B. *Manželství a mravnost*, s. 129–134.

⁷⁵ Srov. ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 51.

⁷⁶ Srov. HV 10.

vstřebávat další přírůstky obyvatelstva, např. Čína.⁷⁷ Avšak i v zemích s dobrým finančním zajištěním a prosperující ekonomikou dochází k omezování porodnosti. Nikoliv však zásahem státu ale od samotných rodičů. V moderní společnosti je trendem mít jedno, maximálně dvě děti a rodiny s větším počtem dětí se dnes stávají skoro minulostí.⁷⁸ Za standartní rodinu se dnes považuje čtyřčlenná skupina lidí, kterou tvoří otec, matka a maximálně dvě dospívající děti.⁷⁹

Rodičovská zodpovědnost je upravena zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině. Zákon přiznává rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu pouze rodičům, kteří jsou plně způsobilí k právním úkonům. Stejnou zodpovědnost mají také osvojitelé, poručníci stanovení soudem a může být také přiznána nezletilým rodičům starším 16 let. O přiznání rodičovské zodpovědnosti nezletilým může rozhodnout pouze soud ve vymezeném rozsahu. Jedná se především o zajištění výchovy a péče o narozené děti.⁸⁰

Do rodičovské zodpovědnosti jsou zahrnuta různá práva a povinnosti, která musí být při péči o svěřené nezletilé osoby dodržována, např. péče o zdraví a správný vývoj dětí. Zákon dále umožňuje použití přiměřených výchovných prostředků, ty však nesmí ohrožovat jakkoliv vývoj a důstojnost dětí. Rodiče jsou dále zákonnými zástupci nezletilých a spravují jejich majetek. Obecně by se dalo říci, že rodičovská zodpovědnost je právem i povinností každého rodiče.⁸¹

4.2.2 Mravní hodnocení lidského jednání a vývoj svědomí

Po narození či svěřením dětí do rodiny dochází k postupnému učení a utváření lidské osobnosti všemi možnými prostředky. Lidé na celém světě připisují svému i cizímu jednání určitou mravní hodnotu, nejinak je tomu v rodině. Z hlediska etiky chápeme lidské jednání jako dobré nebo špatné, které schvalujeme, podporujeme nebo zcela odmítáme. Prvního mravního hodnocení a učení se o vhodnosti svého jednání se každému dostává nejprve a především prostřednictvím primární rodiny. Děti se učí rozeznávat pojmy jako jsou dobro a zlo, snaží se pochopit jejich podstatu a rozlišení. Dochází tak k formování svědomí a aniž bychom si to uvědomovali, rodiče

⁷⁷ Srov. PP 37. Srov. také PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 440–441.

⁷⁸ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 442.

⁷⁹ Srov. RUSSELL, B. *Manželství a mravnost*, s. 99.

⁸⁰ Srov. PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 49–57.

⁸¹ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 186. Srov. také PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 49–50. Srov. také SAUZÉDE, J. P.; SAUZÉDE-LAGARDE, A. *Spokojené soužití v nové rodině*, s. 158.

jsou prvními vzory a učiteli, které vnímají všechny děti jako nejvyšší ideály. Tyto v rámci svého učení napodobují.⁸²

Z počátku dětem nedělá nejmenší problém přijmout všechny rodiči předávané normy za vlastní a formovat tak počátek svého svědomí. K tomu, aby se i děti staly pány svého svědomí je potřeba rozumu, který se počíná formovat také v úzkém rodinném kruhu. Postupně musí rodiče po svých dětech vyžadovat zhodnocení jejich jednání prostřednictvím svědomí a zdravého rozumu. Zároveň se s věkem očekává i přijatelné zhodnocení a podání odpovědí na otázky, proč děti jednaly právě tak, jak se rozhodly a jaké důvody je k danému rozhodnutí vedly. Tímto děti formují své další potenciální jednání ovlivňující společnost, kterou budou spoluutvářet s ostatními zodpovědnými vrstevníky.⁸³

4.3 Soudržnost a vzájemné pochopení mezi manželi

Pokud se chceme zabývat rodinou a jejími etickými aspekty, musíme začít od těch, kteří ji zakládají, od dvou dospělých lidí neboli manželů. Vzájemné porozumění mezi manželi, je možné pouze při splnění řady podmínek především na bázi svobody každé konkrétní osoby a na základě obecně uznávaných mravních norem. Jde o vzájemné pochopení, toleranci a uznání jedinečnosti druhé osoby, tedy k přechodu od čistě subjektivního vnímání sebe a svého okolí. I od tohoto základu se může odvíjet zdárné manželství spojené s výchovou dětí.⁸⁴

Na vzájemná práva i povinnosti mezi manželi pamatuje i právo, především zákon o rodině, který je vykládá vždy totožně. Ani zde neexistují rozdíly s ohledem na pohlaví. Do základních práv a povinností patří společné soužití manželů, zachovávání věrnosti, vzájemného respektu a lidské důstojnosti. Do výčtu je zahrnuta i vzájemná péče o děti a soudně svěřené osoby jako utváření celkového zdravého prostředí v rodině.⁸⁵

Mezi manželi hraje důležitou roli vzájemná otevřenost a důvěra, aby nedocházelo k postupnému odcizení a rozpadání rodiny. Toto úzké spojení pomáhá pěstovat jejich manželskou lásku a oddanost jednoho pro druhého. Oba manželé mají také povinnost materiálně svou rodinu zajistit. Dnes je běžnou praxí, že se i žena plně zapojuje

⁸² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 14, 108.

⁸³ Srov. tamtéž, s. 14–15.

⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 107–108. Srov. také RUSSELL, B. *Manželství a mravnost*, s. 83.

⁸⁵ Srov. CHODĚRA, O. *Partnerství, manželství a paragrafy*, s. 28. Srov. také PLECITÝ, V. *Zákon o rodině*, s. 21–23.

do pracovního procesu. Nezůstává doma s dětmi a není „pouze“ ženou v domácnosti. Hektická doba příliš ženám v domácnosti a jejich rodinám nepřeje také z důvodu zvyšování nákladů na živobytí, tj. všech spotřebitelských cen a cen v oblasti bydlení. Pro většinu rodin jsou dva příjmy ze zaměstnání nutností k relativně spokojenému životu. Znovu zapojení se do pracovního procesu může být pro mnoho žen po mateřské dovolené i jistým obohacením v navazování pracovních a sociálních kontaktů mimo rodinu. Žádná zaměstnaná žena by však neměla upřednostňovat kariéru před rodinou. Za pomoci svého manžela by měla umět skloubit zaměstnání s povinnostmi v rodině a věnovat dostatek času společným dětem.⁸⁶

4.4 Rodiče a jejich mravní působení na děti

Aby děti správně a zdravě prospívaly, je zapotřebí spokojené a fungující rodiny, ve které si tyto děti osvojují základní sociální a výchovné dovednosti. Poznávají, co znamená láska, která je mezi všemi členy rodiny, řeší první konflikty, čelí jejich důsledkům a zároveň se učí chápat pojem mravní zodpovědnosti spolu s jejím hodnocením.⁸⁷ Aby byly děti schopny plně rozvinout a utvořit svou osobnost, potřebují pomoc a vedení svých rodičů. Toto vedení je závislé a úzce souvisí s poslušností. Čím jsou děti starší, tím je zmírňováno řízení ze strany rodičů, neumenšuje se však povinnost poslušnosti. Rodiče mají určité dovednosti a další velice cenné životní zkušenosti, které jsou nesrovnatelně větší než zkušenosti a dovednosti dospívajících dětí.⁸⁸

Rodiče své děti podporují a nadevše milují, děti jim oplácejí svou celoživotní láskou, vděkem a úctou, což dokládá i čtvrté přikázání Desatera, které úctu od dětí přímo vyžaduje.⁸⁹ „Cti svého otce i matku, abys byl dlouho živ na zemi, kterou ti dává Hospodin, tvůj Bůh.“⁹⁰ V Novém Zákoně Listu Efezským se dále píše „Děti poslouchejte své rodiče, protože to je spravedlivé před Bohem. Cti otce svého i matku svou je přece jediné přikázání, které má zaslíbení: aby se ti dobře vedlo a abys

⁸⁶ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 479–481. Srov. také HRUŠKOVÁ, M.; KOZLOVÁ, L. Rodina z hlediska uspořádání genderových vztahů a rolí. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 31–33.

⁸⁷ Srov. *Život z víry*, s. 172–173.

⁸⁸ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 472.

⁸⁹ Srov. *tamtéž*, s. 493–495.

⁹⁰ Ex 20,12.

byl dlouho živ na zemi. Otcové, nedrážděte své děti ke vzdoru, ale vychovávejte je v kázni a napomenutích našeho Pána.“⁹¹

Rodiče jsou povinni rozhodovat o výchově svých dětí podle vlastního uvážení a přesvědčení, vždy však v souladu se všemi zákonnými, právními i etickými normami společnosti.⁹² Rodiče jsou společností uznáváni jako primární vychovatelé ve vztahu k dětem, jejich právo výchovy je nenahraditelné a nezcizitelné. Výchova, kterou předávají rodiče svým dětem, by měla být v souladu se všemi mravními zásadami a společně s rodičovskou láskou by měla pomoci k optimálnímu zapojení se do plnohodnotného života ve společnosti.⁹³ Rodiče mají rozhodovací práva především v prvních letech života dětí, a to v otázkách, které vyžadují patřičnou zodpovědnost dospělé osoby. Je ale pravdou, že pokud jsou děti schopny objektivně a dle svého rozumu posoudit správnost daného jednání, měli by je rodiče vyslechnout a respektovat jako sobě rovné s nezadatelnými a nezcizitelnými právy, která má každá lidská bytost. Rodiče ale nemají nad svými dětmi neomezenou moc. Jejich práva jsou omezená především právy dětí a nepřímo i právy těch, kteří se spolupodílejí na výchově, např. stát, příbuzní či učitelé.⁹⁴

Všeobecný vývoj dětí se také formuje pomocí rodičovského přístupu. Neustálým napomínáním, výhrůzkami, příkazy a zákazy se může jejich vývoj zbrzdít, děti tak nejsou schopny rozvíjet vlastní svobodu a zodpovědnost. Pokud jsou však rodiče ke svým dětem vnímaví a dostatečně komunikují, je předpoklad správného vývoje větší než u zákazů a neustálého poučování. Proto by měla rodičovská výchova vycházet ze základního předpokladu, že všechny děti jsou dobré.⁹⁵

Dalším již zmiňovaným a neméně důležitým aspektem rodičovské povinnosti je láska. Láska je zároveň jednou z nejdůležitějších věcí v lidském životě a neznamena pouze libovolný vztah mezi lidmi, ale je to cit, který každého člověka obohatí fyzicky i duševně.⁹⁶ Děti cítí rodičovskou lásku již v prenatálním vývoji a pociťují ji celý život. Tak jako krásná může být rodičovská láska, může být i naprosto devastující. Jedná se především o nedostatek lásky, kdy může ze strany rodičů docházet k neustálému kritizování dětí, přehnanému napomínání a může vést až k nepřiměřenému trestání a fyzickému násilí. Neméně škodlivá je i přemíra lásky, kam lze zařadit

⁹¹ Ef 6,1.

⁹² Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 487.

⁹³ Srov. FC 43.

⁹⁴ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 489–490.

⁹⁵ Srov. *Život z víry*, s. 175.

⁹⁶ Srov. RUSSELL, B. *Manželství a mravnost*, s. 71.

protěžování, rozmazlování a neustálé postrkování dětí ve snaze zajistit jim lepší postavení či budoucnost. Takové děti se nenaučí soběstačnosti, nezískají dostatečnou nezávislost, nedokáží řešit životní problémy a může dojít až k naprosté sociální izolaci.⁹⁷

Rodiče dbají v neposlední řadě na zdraví a hmotné zajištění svých dětí. V prenatální fázi vývoje závisí péče o zdraví nenarozených dětí především na jejich matkách. Ty by se měly zříci všech neřestí a závislostí, které by mohly nenarozené děti ohrozit či jim způsobit jiné zdravotní obtíže, které by mohly negativně působit na jejich další vývoj. Manželé by měli být svým ženám v tomto období oporou morální i psychickou.⁹⁸

Po narození, případně svěření dětí do péče, se manželé starají o zajištění materiálního blaha svých potomků. V prvních měsících zajišťují především dostatek jídla, oblečení a vhodně upravují bydlení. V dalších obdobích se přizpůsobují potřebám dětí, podle věku i dle aktuálního stupně vývoje, kdy jim kupříkladu pomáhají s výběrem vhodné školy, v příhodný čas jsou nápomocí se zařizováním vlastního bydlení či s odpoutáním se od rodičů a založením vlastní rodiny.⁹⁹

4.4.1 Rodičovská autorita jako jeden z etických aspektů rodinné výchovy

Děti vnímají své rodiče jako nejvyšší autoritu. Autorita v rodině je dána muži i ženě. Obecně platí, že autoritou je ten, kdo přijímá odpovědnost a pečuje o další členy rodiny. Role autority v rodině zastává muž i žena, avšak každý různou měrou. Oba ale tvoří autoritu pro děti, které ochraňují a společnými silami vychovávají.¹⁰⁰ Záměrem rodičů by mělo být dovedení dětí k bodu, kdy by se právě oni rodiče stali nepotřebnými, děti na nich budou zcela nezávislé. Jde o to docílit vzniku plně samostatných osob schopných plnit své povinnosti a zároveň být přínosem pro sebe i celou společnost. Jelikož však k tomuto cíli dospěje jen málokdo, potřeba rodičovské autority přetrvává většinou až do dospělosti.¹⁰¹

Stejně tak jako prochází rodina postupnými změnami, mění se i role rodičovské autority. Autorita v rodině nevyplývá automaticky z role rodiče, manžela či manželky. Mít v dnešní rodině autoritu znamená si ji nějakým způsobem zasloužit. Nelze setrvávat na starých metodách a výchovných postupech uplatňovaných v dobách minulých.

⁹⁷ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 483–484.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 484–485.

⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 485.

¹⁰⁰ Srov. MACHULA, T. Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 29.

¹⁰¹ ¹⁰¹ Srov. PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*, s. 465–466.

Autorita musí reflektovat potřeby a zájmy celé rodiny a skloubit ji s potřebami a požadavky společnosti. Zároveň musí dbát na platné a obecně uznávané normy, nejen společenské, ale i morální a duchovní.¹⁰²

Vzhlížení a respekt k rodičům jako k nejvyšší autoritě je v dětech zakořeněno od malička. Nelze však úctu prokazovanou dětmi rodičům vidět jednostranně. Je nutné, aby se děti i rodiče měli ve vzájemné úctě, aby nedocházelo k nerovnému zacházení a ponižování. V takových případech nelze od dětí vyžadovat patřičnou úctu k rodičům jako nejvyšší autoritě.¹⁰³

4.5 Shrnutí

Hlavní výstupy čtvrté kapitoly:

Institucí rodiny se zabývá mnoho specificky odlišných vědních disciplín, proto neexistuje jednotná definice rodiny. Stejně a neměnné jsou však základní funkce, které by měla splňovat každá dobře fungující rodina. V etické rovině se jedná především o tyto aspekty:

- Reprodukce je jednou ze základních funkcí rodiny, kterou rodiny plnily a plní od nepaměti. V dnešní době je však pozorovatelný spíše pokles porodnosti a tudíž i pokles populace ve většině vyspělých států světa. S tímto faktem se pojí i odpovědné rodičovství a rodičovská zodpovědnost.
- Do odpovědného rodičovství patří především svobodné rozhodnutí dvou dospělých lidí kdy, v jakém počtu a v jakém časovém horizontu založí úplnou rodinu. Existuje i tzv. kontrola porodnosti, která se provádí v zemích, které hustotou svých obyvatel již nejsou schopny přijímat další dětské přírůstky. Naproti tomu rodičovská zodpovědnost se váže k zákonu o rodině, kdy tuto zodpovědnost mají všichni právně způsobilí lidé, starající se o děti. Spolu s reprodukcí jako základní funkcí rodiny je spojeno i mravní hodnocení lidského jednání a vývoj svědomí, a to především u dětí. Děti se pomocí svého formujícího se svědomí a rozumu učí rozeznávat a pojmenovávat dobré a špatné.
- Důležitou součástí rodiny je vzájemnost mezi manželi. Bez tohoto hlediska by dobré fungování rodiny nebylo možné. Řadíme sem zejména

¹⁰² Srov. ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 51.

¹⁰³ Srov. *Život z víry*, s. 176. Srov. také Ko 3,20–21.

porozumění, oddanost, manželskou lásku, ale i povinnost hmotného zabezpečení rodiny. Toto zabezpečení se dnes dotýká i manželky, která již neplní pouze funkci matky a ochránitelky rodiny, ale výrazně se podílí na finančním zajištění rodiny.

- Rodičovské působení je důležitou součástí výchovy a pomáhá spoluutvářet osobnost dětí. Rodiče své děti v první řadě vychovávají a učí nejrůznějšími dovednostem, ony jim oplácí svou poslušností, láskou a úctou, prokazovanou zpravidla po celý jejich život. Důležitou součástí výchovy je i rodičovský přístup, který nesmí být pouze autoritativní a měl by se z části přizpůsobit dětem a jejich potřebám. Vedle výchovy je důležitá i láska, která je dětem bezmezně v rámci rodiny poskytována. Lásky však nesmí být přemíra, snadno by se pak mohla zvrhnout ve zhoubnou nesoběstačnost. Rodiče dále dbají na zdraví a hmotné zajištění dětí. Zvláštním aspektem rodinné výchovy je i rodičovská autorita, která náleží oběma rodičům a děti k nim jako k autoritám vzhlížejí. Avšak všechny druhy autorit i ta rodičovská, se musí rozvíjet a pružně reagovat na důležité změny, kterými procházejí rodiny po generace.

5. Závěr

Základní otázkou, která je patrná již v samotném názvu bakalářské práce, je, zda může být osvojení chápáno jako jedno z kvalitních řešení neplodnosti a vzniku nové rodiny. Mnoho neplodných párů podstupuje množství léčebných procedur, které jim umožňují počít vlastního potomka. Existují ale i ti, kteří spoléhají na metodu mnohem starší, praktikovanou již ve středověku. Dnes je tato metoda součástí sociální práce s rodinou, tzv. osvojení.

Druhá kapitola seznamuje se dvěma zákony pro osvojení stěžejními. Zároveň definuje jeden právní pojem, bez kterého nelze o procesu osvojení uvažovat, a to „právní volnost dítěte“, běžně užívaného v českém soudnictví i mezi pracovníky zabývající se náhradní rodinnou výchovou. V této kapitole je dále osvojení rozděleno na dva základní typy a popsáno společně s nestandardním typem osvojení, uskutečňovaným ve spolupráci se zahraniční politikou různých států.

Třetí kapitola podrobně popisuje všechny fáze osvojení, kterými musí projít osvojitel, osvojenec a z části i sociální pracovníci, kteří provázejí zájemce veškerými fázemi procesu. Celá kapitola má umožnit vhléd do „zákulisí“ osvojení, má ukázat emocionální a časovou náročnost pro všechny účastníky až do rozhodnutí soudu, po kterém je dítě svěřeno do péče „náhradní“ rodiny.

Poslední kapitola eticky reflektuje vznik nové rodiny a zároveň jasně sděluje, že nezrušitelným typem osvojení zcela zanikají právní rozdíly mezi osvojencem a novou rodinou. Můžeme tak mluvit o zcela běžném typu rodiny se svými právy a povinnostmi vyplývajícími nejen z poslání, které rodina plní, ale i z jednotlivých rolí, které všichni v rodině zastávají. V této kapitole jsou popsány důležité aspekty z etického a morálního hlediska z pozice primární rodiny a všech jejích členů.

Bakalářská práce potvrzuje, že osvojení se řadí mezi plnohodnotné procesy, díky nimž může vzniknout nová fungující rodina. Dokazuje, že vedle stále se rozvíjející medicíny, která s různě závažnými etickými dilematy a argumenty zasahuje do vlastní reprodukce člověka, existuje sociální práce, pomáhající najít vhodnou rodinu pro děti z nějakého důvodu opuštěné svou vlastní biologickou rodinou. Pomocí sociální práce, resp. jednoho konkrétního zaměření, které je součástí náhradní rodinné výchovy, vznikají rodiny, naplňující jedno ze základních očekávání státu – výchovu další generace lidí.

Seznam použité literatury:

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. ISBN 80-7325-030-6.

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.

ARCHEROVÁ, C. *Dítě v náhradní rodině: nejčastější problémy při výchově mladších dětí v náhradní rodině*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-578-4.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona podle ekumenického vydání z r. 1985. Praha: Biblická společnost v ČSR, 1990. ISBN neuvedeno.

HRUŠÁKOVÁ, M.; KRÁLÍČKOVÁ, Z. *České rodinné právo*. 3. vydání. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-192-5.

BUBLEOVÁ, V. Děti potřebují rodiče, rodiče potřebují děti. In MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, s. 11–25. ISBN 80-7178-637-3.

BUBLEOVÁ, V.; KOVAŘÍK, J. Organizace náhradní rodinné péče. In MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999, s. 31–42. ISBN 80-7178-304-8.

DOHERTY, C. M.; CLARK, M. M. *Léčba neplodnosti: Podrobný rádce pro neplodné páry*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-0771-X.

GABRIEL, Z.; NOVÁK, T. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1788-3.

HRUŠKOVÁ, M.; KOZLOVÁ L. Rodina z hlediska uspořádání genderových vztahů a rolí. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 31–37. ISBN 978-80-7326-145-0.

CHODĚRA, O. *Partnerství, manželství a paragrafy*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-247-0217-7.

JAN PAVEL II. *Familiaris consortio: O úkolech křesťanské rodiny v současném světě.* Praha: Zvon, 1992. ISBN 80-7113-161-X.

Kongregace pro nauku víry, Instrukce *Dignitas personae o některých otázkách bioetiky.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7195-352-4.

KRAUSOVÁ, L.; NOVOTNÁ, V. *Sociálně-právní ochrana dětí.* Praha: nakladatelství ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1.

MACHULA, T. Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou.* České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 21–30. ISBN 978-80-7326-145-0.

MATĚJČEK, Z. a kol. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny.* Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní.* Praha: Portál, 1994. ISBN 80-5282-83-6.

MATĚJČEK, Z. ed. *Osvojení a pěstounská péče.* Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce.* 2. vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce.* Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0.

MUSIL, L.; NEČASOVÁ, M. Zvládání nesourodých očekávání a morální orientace sociálních pracovníků. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou.* České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 83–106. ISBN 978-80-7326-145-0.

NOVOTNY, P. P. *Co dělat při neplodnosti.* Praha: Pragma, 1997. ISBN 80-7205-494-5.

ONDOK, J. P. *Bioetika: východiska, principy, aplikace*. Svitavy: Trinitas, 1999. ISBN 80-86036-24-3.

PAVEL VI. *Humanae Vitae: O správném řádu sdělování lidského života*. Praha: Skriptum, 1991. ISBN 80-900335-5-5.

PAVEL VI. *Populorum Progressio: O rozvoji národů*. In *Sociální encykliky*. Praha: Zvon, 1996, s. 223–259. ISBN 80-7113-154-7.

Pastorální konstituce *Gaudium et Spes: O církvi v dnešním světě*. Praha: Vyšehrad, 1969. ISBN nevedeno.

PESCHKE, K. H. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 1999. ISBN 80-7021-331-0.

PLECITÝ, V. *Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy*. Praha: Eurounion Praha, 2007. ISBN 978-80-7317-063-9.

PLECITÝ, V. *Prováděcí předpisy: Úmluva o právech dítěte*, In *Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy*. Praha: Eurounion Praha, 2007, s. 166–184. ISBN 978-80-7317-063-9.

PLECITÝ, V. *Prováděcí předpisy: Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení*. In *Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy*. Praha: Eurounion Praha, 2007, s. 185–196. ISBN 978-80-7317-063-9.

PLECITÝ, V. *Související předpisy: Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí*. In *Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy*. Praha: Eurounion Praha, 2007, s. 339–340. ISBN 978-80-7317-063-9.

RAHNER, K. *Teologický slovník*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-934-8

RUSSEL, B. *Manželství a mravnost*. 2. vydání. Praha: Aventinum, 1947. ISBN nevedeno.

SAUZÉDE, J. P.; SAUZÉDE-LAGARDE, A. *Spokojené soužití v nové rodině*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-295-9.

ŠRAJER, J. Asistovaná reprodukce a pohled katolické církve In *Studia Theologica*. Olomouc 12/2010, s. 75. ISSN 1212-8570

ŠRAJER, J. Sociálně etický pohled na problematiku dnešní rodiny. In ŠRAJER, J.; MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno: Albert, 2008, s. 49–61. ISBN 978-80-7326-145-0.

VOKURKA, M.; HUGO, J. a kol. *Praktický slovník medicíny*. 5. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, 1998. ISBN 80-85800-81-0

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění k 14. 3. 2006.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších právních předpisů, platném ke 12. 4. 2000.

Zákon č. 312/2002 o úřednících územních samosprávných celků a o změně některých zákonů, platném k 13. 6. 2002.

Život z víry. Předklad 2. Dílu katolického katechismu pro dospělé. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-X.

Seznam zkratek

DP	–	Dignitas Personae
Ef	–	List efezským
Ex	–	Exodus – 2. kniha Mojžíšova
FC	–	Familiaris Consortio
Gn	–	Genesis – 1. kniha Mojžíšova
GS	–	Gaudium et spes
HV	–	Humanae Vitae
Ko	–	List Koloským
Mt	–	Evangelium podle Matouše
PP	–	Populorum Progressio

Abstrakt

VESELÁ, M. *Osvojení jako jedno z možných řešení neplodnosti a etické aspekty vzniku nové rodiny*. České Budějovice 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologické a sociální etiky. Vedoucí práce Mgr. Martina Pavelková.

Klíčová slova: neplodnost, osvojení, nová rodina, etická reflexe

Bakalářská práce se zabývá pohledem na osvojení jako na jednu z možností řešení při diagnostikované neplodnosti. Popisuje některé z léčebných metod neplodnosti spolu s etickými aspekty, které se k této revoluční léčbě váží. Od medicíny se však může přejít k sociální práci a k osvojení jako k další možnosti, jak se stát rodičem. Stručně nastiňuje osvojení z historického pohledu až do dnešní doby, kdy se osvojením zabývají státní i nestátní organizace. Realizace procesu osvojení není jednoduchým procesem, proto jsou zde osvětleny všechny části zprostředkování osvojení zakončené sociální prací zodpovědných pracovníků v právním uspořádání České republiky. Nezrušitelným typem osvojení zcela zanikají rozdíly mezi vlastní a náhradní rodinou. Závěr práce je věnovaný etické reflexi vzniku nové rodiny z pozice rodiny jako instituce, ale i z pohledu manželů, rodičů a jejich dětí.

Abstract

Adoption as one possible solution to infertility and the ethical aspects of the rise a new family.

The key words: Infertility, Adoption, New Family, Ethical Reflection

This thesis deals with an approach on adoption as one of the possible solutions of the diagnosis of infertility. It describes some of the therapeutic methods of infertility together with the ethical aspects, which are bound with this revolutionary treatment. From the medicine it may however go to the social work and adoption, as the other option on how to become a parent. Concisely outlines the adoption of a historical perspective until today, when state and private organisations deal with the adoption. The implementation process of adoption is not easy, therefore there are enlightened all of the mediations of infertility, ending responsible social work staff in the legal arrangement of the Czech Republic.

Whith the unbreakable type of adoption completely disappear differences between owned and adoption family.

The end of this thesis is devoted to the ethical reflection of the rise a new family from the position of the family as the institution, but as well as from the perspective of the married couple, parents and their children.